

Wespendief sprookjesvogel exit?

...over ruimtegebruik en de kunst van het inventariseren

Onderzoek naar ruimtegebruik

De Wespendief is een buitengewoon lastig te inventariseren broedvogel waarvan vermoed wordt dat hij een grote actieradius rondom zijn nestplaats bestrijkt. Daar is echter vrijwel niets over bekend, op mooie escapades van o.a. Fridtjof Ziesemer en Rob Bijlsma na.

De mogelijkheid om hiernaar onderzoek te doen deed zich voor omdat de Wespendief is aangewezen als kensoort van bos in Natura-2000 gebieden. Provincie Gelderland nam zich voor om delen van deze kennisleemte op te vullen; deze provincie is immers van eminent belang voor deze vrij schaarse broedvogel. Het onderzoek werd uitgevoerd door Provincie Gelderland in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam (UvA), de Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN) en SOVON (zie ook De Takkeling 17: 109-133, 2009).

Om meer te weten te komen, werden vogels uitgerust met GPS-dataloggers, ontwikkeld door Willem Bouten en Edwin Baaij van de UvA. De datalogger is een 14-grams apparaatje dat GPS-coördinaten (en een keur aan andere variabelen) opslaat en dat wordt gevoed door een zonnepaneel. Het gevalletje, met de vorm en afmeting van een plat luciferdoosje, wordt met behulp van een tuigje bevestigd op de rug van de Wespendief. Inmiddels weten we dat de impact van deze rugzakjes op gedrag en overlevingskansen van Wespendieven klein is, want vrijwel alle vogels keerden de volgende jaren terug in het broedgebied om succesvol te broeden. Enkele vogels vlogen in 2010 voor het derde seizoen met de zender rond en brachten wederom jongen groot. Eén vogel, een mannetje, werd een jaar na het aanbrengen van de zender opnieuw gevangen. De zender was wat dof maar verder smetteloos, en belangrijker: verkleed noch huid van de vogel

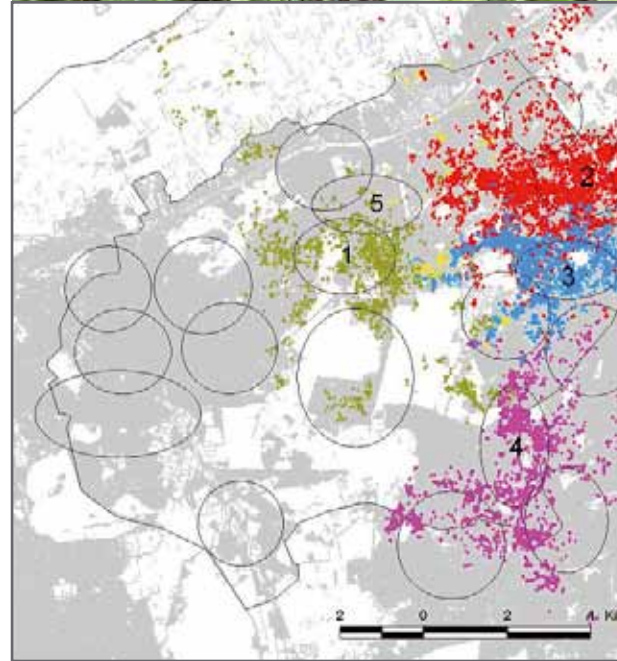
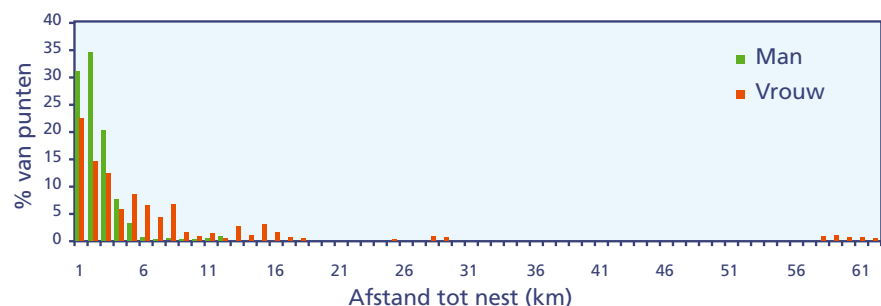
“De wespendief is een van de grote geheimnissen der natuur. Terecht kan men hem ‘sprookjesvogel’ noemen. In elk geval is hij een verrassend creatuur, aan welks bestaan men nauwelijks kan geloven”. Met deze zinnen opende Frank Wenzel zijn boek “Sprookjesvogel: wespendief” uit 1958, en hoewel er sindsdien wel meer informatie bijeengesprokkeld is, waren er redenen te over om het ruimtegebruik nader te onderzoeken.

vertoonden beschadigingen of irritaties. Afhankelijk van de kwaliteit van het zonnepaneel, het weer en het gedrag van de Wespendieven konden overdag 2-6 GPS-punten per uur worden opgeslagen. De data werden uitgelezen via een netwerk van in boomtoppen bevestigde ontvangers en opgeslagen op een centrale laptop.

Twee studiegebieden

Bij Vierhouten op de Noord-Veluwe werden vijf mannetjes en vier vrouwtjes voorzien van een datalogger, bij Ede op de Zuidwest-Veluwe drie mannetjes en twee vrouwtjes. In de gebieden waar gezenderde vogels rondvlogen, werden alle territoria van Wespendieven gekarteerd en nesten opgezocht. Dit geschiedde door langdurig en systematisch waarnemen vanuit boomtoppen of andere uitzichtpunten (snel gezegd maar wel een hoop werk).

Voor dit artikel is bekeken op welke afstanden van het nest Wespendieven foerageren en welke consequenties dit kan hebben voor het inventariseren van de soort. Een GPS-punt is bestempeld als foerageerpunt wanneer het viel tussen een half uur voor zonsopgang en een half uur na zonsondergang, de afstand tot het nest minimaal 80 m bedroeg, het interval tot het vorige of volgende punt niet meer dan 35 minuten bedroeg en de afstand

Figuur 1. Schematisch overzicht van territoria van Wespendieven rond Vierhouten (Noord-Veluwe) in 2008-2010 en foerageerpunten van mannetjes met dataloggers. De genummerde territoria corresponderen als volgt: 1 - groenbruin, 2 - rood, 3 - blauw, 4 - roze en 5 - geel. Bos is grijs en de grens van het onderzoeksgebied is weergegeven met een dunne lijn.

Figuur 2. Afstand tot het nest van foeragerende Veluwe Wespendieven (n=25.778).

Links: Het platte neusgat van vr 178 vol zand en raatresten, 18-07-2009 Westeindsche Heide.

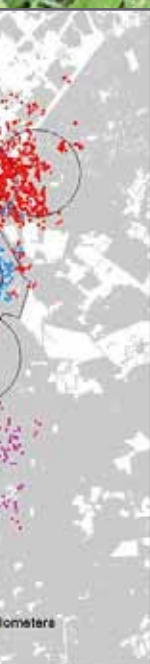
Foto: Jan van Diermen

Midden: Wat je ver haalt ... , een door vrouwtje Wespndief vers geplunderd nest van Duitse wesp (19 augustus 2010, Zutphen). Het is deze vette prooi die voor Wespndieven in de graslanden van de Gelderse Vallei en langs de Randmeerkust meer voorhanden is dan op de Veluwe zelf.

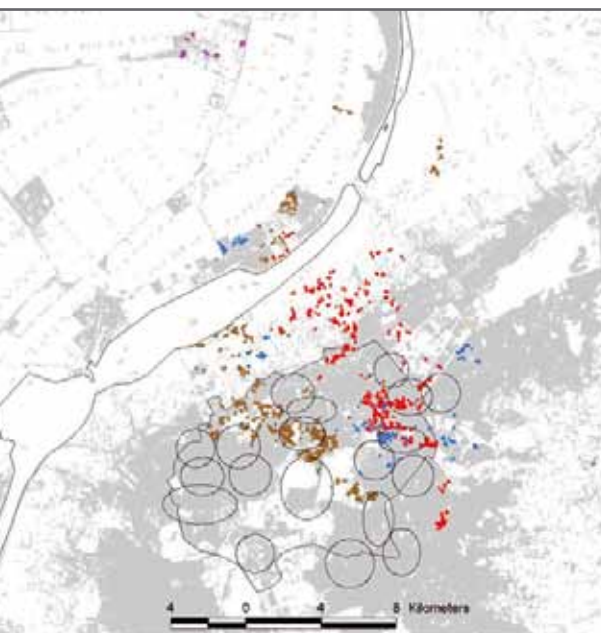
Foto: Jan van Diermen

Rechts: Kees Schreven laat voor het eerst los, man Wespndief 181, 19 juli 2010 Elspeterstruiken.

Foto: Jan van Diermen

Figuur 4. Verplaatsingen van Wespndieven (5 mannen en 4 vrouwen bij Vierhouten en 3 mannen en 2 vrouwen bij Ede). Aangegeven is de Veluwe (groen) en het mogelijke bereik van de Veluwe vogels (cirkel).

Figuur 3. Foerageerpunten van vrouwelijke Wespndieven van de Noord-Veluwe. Kleuren komen overeen met de mannen in figuur 1. Van territorium 5 was het vrouwtje niet gezenderd, van territorium 4 zijn slechts enkele foerageerpunten verzameld.

tot het voorgaande of volgende punt niet meer dan 200 m bedroeg.

Verschillen tussen man en vrouw

De dichtheid in het onderzoeksgebied rond Vierhouten (figuur 1) bedroeg ongeveer 1,3 paren per 1000 ha landschap en 1,9/1000 ha bos. In het onderzoeksgebied bij Ede was de dichtheid iets lager (1,0 resp. 1,8/1000 ha).

Het door een mannetje meest bestreken gebied mat doorgaans 5-15 km², met een piek in foerageeractiviteit op ca. 2 km van het nest. Rekening houdend met de aanwezigheid van ongeloggerde mannetjes in de overige territoria, is het aannemelijk dat alle geschikte bos (niet te jong, niet te dicht) gebruikt werd, met enige overlapping van leefgebieden. Desondanks leken de mannetjes er territoria op na te houden, waarvan de grenzen enigermate werden gerespecteerd en wellicht met vlindervluchten gemarkeerd. Bij mannetjes viel 86% van de punten binnen 3 km, 93% binnen 4 km en 97% binnen 5 km van het nest (figuur 2). Ze staken zelden de Veluwerandmeren over. Sporadisch vlogen de mannen echter tot meer dan 25 km van het nest.

Vrouwen hadden lak aan eventuele territoriumgrenzen en ook een beetje aan de Veluwe, zo leek het. De verbrokkelde foerageergebieden liepen enigszins door elkaar heen (figuur 3). Slechts 63% van de foerageerpunten viel binnen 5 km van het nest, 84% binnen 10 km en de 97% (die bij de mannen al binnen 5 km werd gehaald) bereikten de vrouwen pas bij 39 km. De maximumafstand van een foeragerend vrouwtje tot haar nest bedroeg 62 km. Waarom de vrouwen er een dermate ander ruimtegebruik op nahouden, is onbekend. Je kunt speculeren over het minimaliseren van competitie met hun partner door ruimtelijk ander terrein te exploiteren. In het geval van de Veluwe betekent de ruimere actieradius van de vrouwen echter ook dat ze kunnen foerageren in andere bostypes op rijkere bodem. Vooral in geval van voedselschaarste op de droge zandgronden zou dergelijk gedrag van vitaal belang voor het broedsel kunnen zijn.

Het GPS-dataloggeren bleef beperkt tot twee gebieden op de Veluwe, waarbij de vogels van de Noord-Veluwe vooral het gebied ten noorden van de Veluwe bleken te exploiteren, en die van de Zuidwest-Veluwe de gebieden ten zuidwesten. Wanneer de broedvogels aan andere zijden van de Veluwe eenzelfde uitwaaiing van activiteit vertonen, betekent dit dat Veluwe Wespndieven gedurende het broedseizoen een gebied ter grootte van half Nederland bestrijken (figuur 4).

Implicaties voor inventarisatie

Wat betekent dit allemaal voor de waarnemer die probeert een indruk te krijgen van aantal en verspreiding van Wespndieven?

Wellicht is de situatie niet zo hopeloos als hij lijkt. In de figuren zijn namelijk de foerageerpunten gebruikt. Weggelaten zijn de punten vlakbij het nest, bij mannen zijn dat 22% en bij vrouwen 34% van de punten. Bovendien duidt de waarneming van een mannetje met vrij grote zekerheid op een territorium binnen een straal van een paar km. Bij vrouwtjes wordt het ingewikkelder. Volgens onze informatie staken de Wespndieven van Vierhouten maar liefst 54 keer de Veluwerandmeren over om langdurig te foerageren in de Flevobossen. De Wespndieven van Ede vlogen liefst 16 keer op en neer naar de Utrechtse Heuvelrug en één vrouwtje vloog in 2010 driemaal naar de Loonse en Drunense Duinen in Noord-Brabant en bleef daar zelfs tenminste éénmaal overnachten (figuur 4). In 2009 verruilde ze op 4 augustus zelfs man en beide nestjongen op het Ginkelse Zand (Veluwe) voor hetzelfde Brabantse gebied; de man bracht de jongen in zijn eentje succesvol groot. Ook herhaalde waarnemingen van één en hetzelfde vrouwtje Wespndief in potentieel broedgebied (Wespndieven gebruiken de meest onbetekenende bosjes, of nestelen aan een drukke weg) hoeven dus niet te betekenen dat ze binnen pakweg 10 km broedt.

Wij willen daarom de waarnemers aansporen om bij waarnemingen van Wespndieven onderscheid te maken tussen mannetjes en vrouwtjes, en voorzichtig te zijn met de interpretatie van waarnemingen van vooral de vrouwtjes. Niet elke Wespndief is makkelijk te sexen, maar mannen zijn vrijwel altijd grijsblauw van boven en vrouwen altijd vlekkerig bruin en iets plomper van vorm. Het beste middel om een deel van het sprookje te aanschouwen, dat door ons nog niet helemaal aan flarden onderzocht is, blijft het vinden van een nest.

Aanwijzingen voor inventarisatie en wat (wel en niet) te doen als je een nest aantreft, zijn te vinden in de handleiding van de WRN (R.G. Bijlsma 1997. Handleiding veldonderzoek roofvogels. KNNV, Utrecht) en binnenkort ook op de inventarisatiepagina's op www.sovon.nl.